

Kontexty vizuálního umění 2 – studijní opory pro dálkové studium

Anotace předmětu:

Cílem předmětu je hlubší vhled do uměleckohistorické problematiky; kurz posluchače vede za pomoci užších vybraných témat k pochopení významu jednotlivých uměleckých etap, k porozumění procesu a kontextu utváření výtvarných děl, jejich specifik i obecného společenského a kulturního smyslu. Pozornost je zaměřena také na ústecký region, tedy na prostředí, kde se posluchači studují a případně také trvale žijí. Zohledněny jsou i otázky památkové péče.

Témata

1. Mezi gotikou a renesancí – středoevropská tradice a italská inovace
2. Renesanční ikonografie – návrat antické mytologie
3. Fenomén sběratelství v období renesance a manýrismu
4. Baroko – umění divadelních efektů
5. Barokní umění a jeho odraz v krajině
6. Romantismus a jeho projevy v umění
7. Venkovská architektura doby baroka a 19. století

1. Mezi gotikou a renesancí – středoevropská tradice a italská inovace

Dílčí téma: Antonio Allegri da Correggio (1489–1534) a Mistr IW (1. polovina 16. století)

První polovina 16. století byla dobou, kdy se ve střední Evropě stále ještě žila gotická tradice, zatímco v Itálii se renesanční umění, rozvíjené zde už od 14. století, dostalo do své pozdní fáze. Umění obou oblastí je tedy v uvedeném období velmi rozdílné, pozdněgotickou středoevropskou tvorbu však nelze vnímat jako méně kvalitní jen proto, že renesanční inovace reflektovala jen v malé míře a specifickým způsobem. Výjimečnou osobností byl anonymní umělec zvaný Mistr IW, pravděpodobně Cranachův žák, který působil v první polovině 16. století zejména v severozápadních Čechách. Ve stejné době tvořil v severoitalské Lombardii (tedy v oblasti relativně zeměpisně blízké Českým zemím) Antonio Allegri da Correggio, zvaný zkráceně Correggio, jehož dílo už neslo rysy, rozvinuté později v manýristickém a barokním umění.

Correggio, Klanění pastýřů, 1522–1530

Mistr IW, Oltář ze Želiny, 1526, výřez s Klaněním tří králů

Povinná literatura:

Mistr IW: Galerie výtvarného umění Litoměřice, říjen - listopad 1993. V Litoměřicích: Galerie výtvarného umění ve spolupráci s nakladatelstvím Oswald, 1993. 50 s. ISBN 80-85090-17-1.

PIJOÁN, José. *Dějiny umění*. 6. Překlad Jiří Pechar. 1. vydání. Praha: Odeon, 1980, s. 39–41.

Doporučená literatura:

HOBZEK, Josef aj. *Pozdně gotické umění v Čechách: 1471-1526*. 2., dopln. vyd. Praha: Odeon, 1985. 530 s.

Kontrolní otázky a úkoly:

- Srovnajte zobrazení lidského těla u Correggia a Mistra IW. Jaký cíl sledovali tyto umělci při jeho zobrazování? Jaké pocity měla tato zobrazení u diváka vyvolat?
- Srovnajte ztvárnění šatů postav v díle obou umělců. Liší se svým pojetím? Nakolik věnovali pozornost detailům oděvu?
- Uveďte některý příklad renesančních rysů v díle Mistra IW.

2. Renesanční ikonografie – návrat antické mytologie

Dílčí téma: Sandro Botticelli (1444–1510) – malíř antických námětů i křesťanských témat

Renesanční umění se snažilo navracet k starověkému antickému umění nejenom formou, ale i obsahem. Zatímco ve středověku byly antické motivy ve výtvarném umění řídkým jevem a pokud se objevily, byly většinou naplněny jiným významem, v renesančním umění se tyto náměty prosadily jako samostatné téma, otevřeně se hlásící k antické mytologii. I v této době se ovšem často jednalo o významově mnohovrstevnatá zobrazení, odrážející mimo jiné dobovou novoplatónskou filozofii. Jedním z malířů, který proslul postavami antických bohů, byl Florentin Alessandro di Mariano Filipepi, zvaný Sandro Botticelli. Jeho tvorba zároveň odráží problém, který antická kultura pro věřícího člověka tehdy představovala – byla kulturou vzbuzující obdiv, ale zároveň kulturou pohanskou. Toto dilema bylo v případě Botticelliho posléze vyřešeno opuštěním antické tematiky ve prospěch křesťanských témat, asi také pod vlivem kázání dominikánského mnicha Girolama Savonaroly.

Madona s dítětem, 1469–1470

Zrození Venuše, kolem 1485, výřez

Povinná literatura:

TOGNER, Milan. *Sandro Botticelli*. 1. vyd. Brno: Datel, 1994, s. 41–71.

Doporučená literatura:

BURKE, Peter. *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*. Překlad Jiří Kropáček. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1996. 319 s. ISBN 80-204-0589-5.

Kontrolní otázky a úkoly:

- Jmenujte některé antické mytologické postavy, které se na Botticellových obrazech objevují.
- Z díla kterého antického básníka byly nejčastěji čerpány mytologické náměty?
- Jakým druhem antické památky se Botticelli pravděpodobně inspiroval u obrazu Venuše a Mars (1483, National Gallery, Londýn)?

3. Fenomén sběratelství v období renesance a manýrismu

Dílčí téma: Rudolf II. – mecenáš a sběratel

Po přesídlení Rudolfa II. do Prahy v roce 1583 se hlavní město Království českého stalo sídlem císařského dvora a střediskem pozdně manýristického umění. Císař zde shromáždil řadu umělců, které štědře podporoval a zahrnoval objednávkami. Mimořádnou pozornost ale věnoval také rozšiřování své umělecké sbírky, jejímž jádrem byla vídeňská sbírka Rudolfova otce Maxmiliána II. Pro sběratelství manýristického období byla snaha shromáždit předměty, které by spolu v celku přinášely co nejúplnější představu o tehdejší svět. Součástí sbírek byly tedy kromě uměleckých artefaktů a knih také přírodniny, zvířata, přístroje ad. včetně kuriozit. Sběrka Rudolfa II. sloužila umělcům na jeho dvoře jako zdroj inspirace a poučení. Někteří z nich i pověřeni také její dokumentací či kopírováním výtvarných děl.

Giuseppe Arcimboldo, Voda, 1566

Ottavio Miseroni, Jan Vermeyen, loďkovitá nádoba, kolem 1600

Povinná literatura:

FUČÍKOVÁ, Eliška, BUKOVINSKÁ, Beket a MUCHKA, Ivan. *Umění na dvoře Rudolfa II.* Praha: Aventinum, 1991, s. 214–248; **obrazový doprovod.** ISBN 80-85277-04-2.

Doporučená literatura:

FUČÍKOVÁ, Eliška, ed. et al. *Rudolf II. a Praha: císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*: [výstava, Praha 30. května - 7. září 1997]. Praha: Správa Pražského hradu, 1997. 386 s. ISBN 80-902051-6-X.

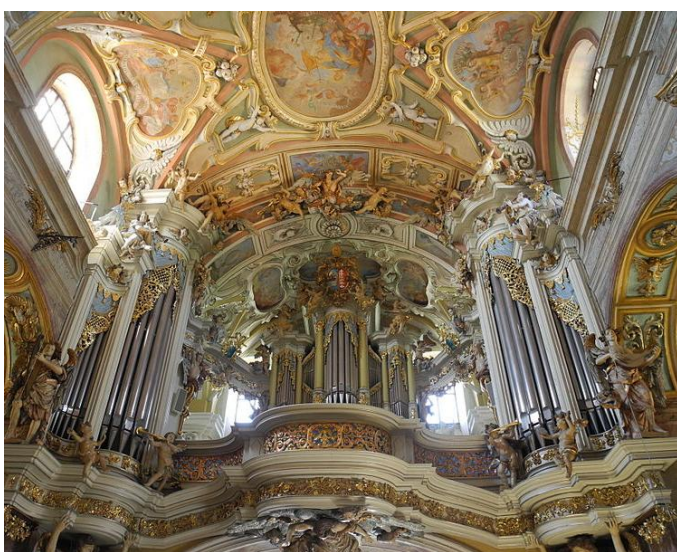
Kontrolní otázky a úkoly:

- Vysvětlíte pojem kunstkamora v souvislosti s Rudolfem II.
- Jmenujte jedno z dochovaných sochařských děl, které se nacházelo ve sbírkách Rudolfa II.
- Uveďte jedno malířské dílo některého z dvorních umělců, v němž je zřejmá inspirace Rudolfovou sbírkou.

4. Baroko – umění divadelních efektů

Dílčí téma: Tencallové – tvůrci barokních interiérů

Pro barokní umění byla typická snaha vyvolávat u diváka silné emoce, a to často prostřednictvím iluzivních, divadelně komponovaných scén. V interiérech barokních chrámů se spojovaly všechny výtvarné prostředky k vytvoření celistvě působícího díla, vrcholícího často nástrojnou malbou předestírající na klenbě nebeské divadlo, zaplněné postavami světců, andělů i samotné Nesvětější Trojice. V zámeckých sálech se pak v obdobných kulisách objevovaly mytologické figury. Divák byl klamán divadelními triky, jako byla např. iluzivní malovaná architektura rámující pohled do otevřených nebes. Tencallové byli rodinou architektů, malířů a štukatérů z oblasti u Lugánského jezera na pomezí Itálie a Švýcarska, kteří v 17. a 18. století působili také ve střední Evropě. Malíř Carpofo Tencalla (1623–1685) a jeho mladší bratranec a následovník Giacomo Tencalla (1644–1689) se věnovali především nástěnné malbě; významným dílem Carpofo byla např. výmalba dómu sv. Štěpána v Pasově. Na území Čech a Moravy ztvárnili svými malbami (většinou ve spojení s výraznou dekorativní štukatérskou složkou) řadu chrámových i zámeckých interiérů. Jmenovat lze např. poutní kostel Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce či zámek Trója v Praze.

Interiér kostela Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce

Dóm sv. Štěpána v Pasově, nástěnná malba se sv. Cecilíí

Povinná literatura:

MÁDL, Martin, ed. a CIGLENEČKI, Marjeta. *Tencalla: barokní nástěnná malba v českých zemích. I*, [Statě o životě a díle ticinských freskařů, o objednavatelích a o umělcích z jejich okruhu]. 1. vyd. Praha: Artefactum, 2012, s. 27–82, **obrazový doprovod**. ISBN 978-80-86890-41-8.

MÁDL, Martin, ed. a NOKKALA MILTOVÁ, Radka. *Tencalla: barokní nástěnná malba v českých zemích. II*, [Katalog nástěnných maleb Carpofo a Giacomina Tencally na Moravě a v Čechách]. 1. vyd. Praha: Artefactum, 2013, **obrazový doprovod**. ISBN 978-80-86890-61-6.

Doporučená literatura:

NOKKALA MILTOVÁ, Radka. *Ve společenství bohů a hrdinů: mýty antického světa v české a moravské nástěnné malbě šlechtických venkovských sídel v letech 1650-1690*. Vydání první. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 427 stran. ISBN 978-80-7422-510-9.

Kontrolní otázky a úkoly:

- Vybere si jednu z maleb Carpofo či Giacomina Tencally, u níž je zvláště výrazná práce s iluzivními efekty.
- Na jednom vybraném příkladu zámeckého či chrámového interiéru popište, v jakém vzájemném vztahu je malířská a štukatérská složka.
- Uveďte jeden náboženský a jeden mytologický námět z díla Tencallů.

5. Barokní umění a a jeho odraz v krajině

Dílčí téma: Památky spojené se sv. Janem Nepomuckým

V době 17. a 18. století došlo v českých zemích k přetváření venkovské krajiny s cílem vytvořit syntézu přírodní složky a architektonických prvků (boží muka, kapličky, klášterní komplexy, poutní kostely, zvonice, sochy, zámecké komplexy). Důraz byl kladen na vytváření dominant, pohledových os, uspořádání jednotlivých prvků podle geometrických principů ad. Tehdy vytvořená, esteticky velmi působivá kulturní krajina přetrvává (přes následné devastující zásahy zejména během 2. poloviny 20. století) do značné míry dosud a nese stále řadu rysů, které dnes vnímáme jako charakteristické pro naše území. Řada stavebních počínů v krajině vznikala ve spojitosti s kultem svatých. Výrazně se do vzhledu naší venkovské krajiny zapsala úcta k sv. Janu Nepomuckému, jehož sochu či jemu věnovanou kapličku nalezneme u množství cest, mostů, na návších vesnic apod. Mimořádným urbanistickým dílem, obdivuhodně působivě zasazeným do krajiny, je areál poutního kostela sv. Jana Nepomuckého Jana Blažeje Santini-Aichela (1677–1723).

Socha sv. Jana Nepomuckého u cesty do vsi Vitčice (okres Chomutov)

Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře

Povinná literatura:

HORYNA, Mojmír et al. *Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře*. 1. vyd. V Telči: Národní památkový ústav - územní odborné pracoviště v Telči, [2009], s. 8–51. ISBN 978-80-904240-0-5.

Doporučená literatura:

ROYT, Jan. Ikonografie sv. Jana Nepomuckého, in: *Svatojanský sborník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1994, s. 53–63. ISBN 80-7066-978-0.

PROCHÁZKA, Zdeněk. *Příběhy vepsané do kamene, aneb, Putování za drobnými kamennými památkami Domažlicka a Tachovska. Díl II., Barokní plastika, morové sloupy, kameník Georg Böhm, práce lidových kameníků, obrazový materiál*. V Domažlicích: Nakladatelství Českého lesa, 2009. 215 s. ISBN 978-80-87316-03-0.

Kontrolní otázky a úkoly:

- Popište kompozici areálu kostela sv. Jana Nepomuckého a jeho umístění v krajině.
- Jaké jsou obvyklé atributy tohoto světce?
- Najdi sochu sv. Jana Nepomuckého ve svém okolí.

6. Romantismus a jeho projevy v umění

Dílčí téma: Romantická krajinomalba a fascinace středověkem

Romantické výtvarné umění hledalo od přelomu 18. a 19. století mimo jiné inspiraci v historii, zejména ve středověku, který se zdál naplňovat dobovou touhu po tajemnu, vznešenu i silných emocích. Vyjádřením této tendence byl v literatuře tzv. gotický román, žánr vzniklý již dříve po polovině 18. století. Nejznámějším příkladem je Otrantský zámek Horace Walpolea, vydaný v roce 1764. Rysy gotického románu ale nalezneme i v díle Karla Hynka Máchy, zejména v povídce Krkonošská pouť z 30. let 19. století. Fascinace středověkem, gotickými katedrálami a kláštery se obdobně silně projevila také v krajinářské malířské tvorbě, např. v díle Caspara Davida Friedricha, Augusta Friedricha Piepenhageny, Antonína Mánesa, Josefa Matěje Navrátila a řady dalších.

Caspar D. Friedrich, Zahradní besídka, 1818 Antonín Mánes, Krajina se zříceninou chrámu, 1827–1828

Povinná literatura:

Dějiny českého výtvarného umění. Díl III/1, 1780/1890. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001, s. 113–136. ISBN 80-200-0735-0.

Karel Hynek Mácha, Krkonošská pouť, dostupné na: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/41/02/90/krkonosska_pout.pdf

Doporučená literatura:

Romantismus na severu Čech: Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem, 27.11.2014-18.1.2015. V Roudnici nad Labem: Galerie moderního umění, [2014]. 61 s. ISBN 978-80-87512-36-4.

Kontrolní otázky a úkoly:

- Přečtěte si povídku Krkonošská pouť. Uveďte některé romantické krajinářské dílo, které s prózou Karla Hynka Máchy souzní a mohlo by sloužit jako její ilustrace.
- Romantické krajiny často doplňuje figurální složka – jakou roli lidské postavy v krajině hrají?
- Gotické stavby zasazovali malíři často do horské krajiny. Které hory sloužily jako námět Casparu Davidu Friedrichovi?

7. Venkovská architektura doby baroka a 19. století

Dílčí téma: venkovská architektura v Ústeckém kraji

Venkovská architektura je aktuálním tématem. Zájem je v současnosti směřován k mnohem většímu spektru objektů než dříve, historici umění a odborníci z oblasti památkové péče se nezajímají jen o objekty do 1. poloviny 19. století, ale také o novější architekturu 2. poloviny 19. století a 20. století. Mnoho z cenných staveb dosud nemá statut kulturní památky a není nijak chráněno. Přitom tyto objekty vytváří typickou tvář vesnic v jednotlivých oblastech ČR, je nositelem historické paměti daného místa a jejich architektura je často velmi kvalitním a umělecky hodnotným dokladem práce regionálních stavitelů a architektů. Tyto skutečnosti platí i pro ústecký kraj, jenž je navíc specifický svou polohou u hranic s Německem, která se promítá do charakteru zdejší architektury.

Lipová u Šluknova, dům čp. 424

Starý Týn (okres Litoměřice), návės

Povinná literatura:

PEŠTA, Jan. Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl IV., Ústecký kraj - severozápadní Čechy. Vyd. 1. Praha: Libri, 2009, s. 7–24. ISBN 80-7277-147-7.

Doporučená literatura:

ŠKABRADA, Jiří. Lidové stavby: architektura českého venkova. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999. 246 s. ISBN 80-7203-082-5.

On-line zdroje:

<https://pamatkovykatalog.cz/>

Kontrolní otázky a úkoly:

- Vyberte si jednu z oblastí Ústeckého kraje a popište charakteristické znaky tamní venkovské architektury.
- Během 2. poloviny 20. století došlo k výrazné proměně způsobu života na venkově. Co konkrétně se změnilo a jak to poznamenalo venkovskou architekturu?
- Najděte památkově chráněnou venkovskou stavbu ve svém okolí (např. za pomoci databáze Památkový katalog).